

Adam Leśniak

@ kontakt@archiwumadamalesniaka.pl

CZY W OŚWIĘCIMIU ZNAJDOWAŁ SIĘ OBRAZ RUBENSA?

doi <https://doi.org/10.15633/9788383700984.09>

Jeden z przykładów losów dzieł sztuki w czasie II wojny światowej może stanowić historia opisana w siódmym tomie Kroniki Zakładu Salezjańskiego im. ks. Jana Bosko w Oświęcimiu za lata 1946–1947, opracowanym i wydany przez ks. prof. Waldemara Witolda Żurka w 2018 roku¹. Pod datą 11 stycznia 1946 roku znalazł się tam następujący zapis poczyniony przez ówczesnego dyrektora zakładu – ks. Adama Cieślara:

Pan Szenker z Oświęcimia podarował zakładowi wspaniały obraz „Zwinstowanie” Rubensa, zakupiony od sowietów. Drogocenny ten klejnot powinien stanowić podstawę przyszłego Muzeum Mariańskiego, jakie powstanie przy świątyni Wspomożycielki Wiernych w Oświęcimiu.

Zacznijmy od wyjaśnienia kim był wspomniany „Pan Szenker”? Leon Schönker, o którym mowa w kronice, urodził się w 1903 roku i pochodził z zamożnej żydowskiej rodziny. Studiował na Akademii Sztuk Pięknych

1 *Zakład Salezjański im. Księdza Bosko w Oświęcimiu 1946–1947*, t. 7, red. W. Żurek, Lublin 2018.

w Wiedniu, a następnie w Amsterdamie i Paryżu. W okresie międzywojennym był znanym krakowskim malarzem, głównie portrecistą, choć malował również pejzaże i martwą naturę. Duże uznanie przyniosło mu wykonanie polichromii w synagodze Wolfa Poppera w Krakowie. Na krótko przed II wojną światową powrócił do Oświęcimia, gdzie pomagał swemu ojcu Józefowi w prowadzeniu fabryki nawozów sztucznych „Agrochemia”. Podczas okupacji niemieckiej, będąc przewodniczącym Żydowskiej Rady Starszych w Oświęcimiu, opracował plan emigracji i zarazem ratunku dla 60 000 Żydów z terenu rejencji katowickiej III Rzeszy. Po wojnie udało mu się wznowić na kilka lat działalność fabryki, jednak na skutek intryg władz komunistycznych, został w 1949 roku aresztowany, a następnie uwięziony na prawie dwa lata. Stracił również swoje przedsiębiorstwo. W 1955 roku wyemigrował wraz z rodziną do Wiednia. Zmarł 10 lat później².

Wracając jednak do zapisu kroniki, można powiedzieć, że jest pewną sensacją, że oświęcimscy salezjanie mieliby posiadać bezcenne dzieło sztuki autorstwa Petera Paula Rubensa żyjącego w latach 1577–1640. Ks. prof. Żurek w przypisach do tekstu kroniki wyjaśnia, że wskazany obraz, namalowany w latach 1609–1610, znajduje się obecnie w Kunsthistorisches Museum w Wiedniu. W takim razie należałoby postawić pytanie, w jaki sposób obraz ten miałby trafić z Polski do Wiednia? Wspomniane wydanie kroniki nie daje na nie odpowiedzi. Głębsza analiza tematu prowadzi jednak do wniosku, że mamy prawdopodobnie do czynienia z przeinaczeniem faktów lub po prostu kopią. Rubens namalował dwa obrazy pod tytułem *Zwiastowanie*, co ciekawe, całkowicie różniące się od siebie. Pierwszy z nich, powstały około 1609 roku, rzeczywiście można podziwiać w stolicy Austrii, jednak wcześniej znajdował się on w domu profesyjnym jezuitów w Antwerpii, skąd został pozyskany w 1776 roku. Ponadto w kontekście omawianego tematu należy mieć na uwadze spore rozmiary samego płótna (225×202 cm)³. Nad drugim obrazem o tym samym tytule Rubens rozpoczął prace w 1610 roku. Przez

2 Zob. H. Schönker, *Dotknięcie Anioła*, Warszawa 2018.

3 *Verkündigung Mariae*, <http://www.khm.at/objektdb/detail/1607> (16.11.2024).

długi czas pozostawał on jednak niedokończony. Stało się to dopiero w latach 1627–1628. W swojej historii obraz znajdował się w Hiszpanii i Wielkiej Brytanii, by ostatecznie trafić do rąk brukselskiego kolekcjonera Gastona Duliere’a, który w 1954 roku wypożyczył go muzeum Rubenshuis w Antwerpii. Dzieło zostało następnie zakupione przez tą instytucję w 1979 roku. Obecnie (w listopadzie 2024 roku) drugą wersję *Zwiastowania* można oglądać w Museum voor Schone Kunsten w Gandawie⁴.

Jak widać, nic nie wskazuje na pobyt obu prac Rubensa na terenie Polski. Czysto hipotetyczne rozważania prowadzą jeszcze do innej możliwości. Na przykład, że mamy do czynienia ze szkicem lub miniaturą wykonaną również przez tego autora. Rzeczywiście w 2014 roku dom aukcyjny Sotheby’s sprzedał za ponad trzy miliony funtów szkic do tego drugiego obrazu o wymiarach 42×31,4 cm. Notka na temat jego proveniencji (Szwajcaria, Niderlandy) nie wskazuje jednak w żaden sposób na związek z Polską⁵. Ostatecznie można skłonić się do tezy, że wskazany w kronice salezjańskiej podarunek był po prostu kopią obrazu Rubensa. Leon Schönker oprócz tego, że sam malował, był również kolekcjonerem antyków i dzieł sztuki. W swojej kolekcji posiadał wiele kopii znanych obrazów, stąd wielce prawdopodobne, że i tym razem udało mu się taką nabyć. Sprzedającymi byli w tym wypadku „Sowieci” i z dużym prawdopodobieństwem można zakładać, że obraz pochodził z rabunku poczynionego na terenach stanowiących trasę pochodu Armii Czerwonej. Dziś trudno już będzie ustalić, czy doszło do niego na dawnych ziemiach II Rzeczypospolitej, krajów nadbałtyckich, bałkańskich bądź też III Rzeszy.

Na koniec należałoby postawić jeszcze jedno ważne pytanie: czy domniemana kopia obrazu Rubensa nadal znajduje się oświęcimskiej

4 *Peter Paul Rubens, The Annunciation*, <http://rubenshuis.be/en/peter-paul-rubens-de-annunciatie> (16.11.2024); *The Annunciation (Rubens)*, [http://en.wikipedia.org/wiki/The_Annunciation_\(Rubens\)](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Annunciation_(Rubens)) (16.11.2024).

5 *Sir Peter Paul Rubens, The Annunciation*, <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/old-master-british-paintings-evening-l14033/lot.55.html> (16.11.2024).

placówce salezjanów? Aby uporać się z tym dylematem, autor skierował zapytanie bezpośrednio do dyrekcji zakładu. Niestety z otrzymanej odpowiedzi wynika, że obecnie (listopad 2024) nic na ten temat nie wiadomo.

BIBLIOGRAFIA

Zakład Salezjański im. Księdza Bosko w Oświęcimiu 1946–1947, t. 7, red. W. Żurek, Lublin 2018.

Schönker H., *Dotknięcie Anioła*, Warszawa 2018.

Rubens P. P., *The Annunciation*, <https://rubenshuis.be/en/peter-paul-rubens-de-annunciatie> (16.11.2024).

Rubens P. P., *The Annunciation*, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/old-master-british-paintings-evening-l14033/lot.55.html> (16.11.2024).

The Annunciation (Rubens), [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Annunciation_\(Rubens\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Annunciation_(Rubens)) (16.11.2024).

Verkündigung Mariae, <http://khm.at/objektdb/detail/1607> (16.11.2024).

Ilustracja 1. Zwiastowanie (1610-1628), Peter Paul Rubens
(źródło: The Web Gallery of Art WGA, domena publiczna).

Ilustracja 2. Zwiastowanie (1609), Peter Paul Rubens
(źródło: Kunsthistorisches Museum Wien, domena publiczna).